

U. Jón. O. 1196/4.

ÉRTEKEZÉSEK

A

TÖRTÉNELMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

NEGYEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FRAKNÓI VILMOS,

OSZTÁLYTITKÁR.

---

34 U.

BUDAPEST, 1875.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia bérházában.)

300940

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

- I. Szám. Nápolyi történelmi kutatások. Öváry Lipóttól.
- II. Szám. Stibor Vajda. Életrajzi tanulmány. Wenzel Gusztáv r. tagtól.
- III. Szám. Juda, Izrael és Aram. Történelmi tanulmány. Beöthy Leóttól.
- IV. Szám. Az egeri vár 1687-iki feladásának alkupontjai és a törökök maradványai Egerben. Balássy Ferencz l. tagtól.
- V. Szám. A pelasz kérdés mai állása s a jobbágyság a helleneknél és rómaiaknál. Ribáry Ferenczttől.
- VI. Szám. Pemflinger Márk szász gróf élete, különös tekintettel a reformatió elterjedésére az erdélyi szászok között. Fabritius Károly l. tagtól.

NÁPOLYI
TÖRTÉNELMI KUTATÁSOK.

ÓVÁRY LIPÓTTÓL.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1874. február 9-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1874.
EGGENBERGER-FÉLE AKADÉMIAI KÖNYVKERESKEDÉS.
(Hoffmann és Molnár.)

NÁPOLYI TÖRTÉNELMI KUTATÁSOK.

ÓVÁRY LIPÓTTÓL.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1874. február 9-iki ülésén.)

Nápoly a középkori magyar történelmi emlékek egyik leggazdagabb lelhelyét képezvén, közel 14 évi ott tartózkodásom alatt, a mennyire katonai s később irodalmi s tanári működésem engedé, ez emlékek kutatása vala legkedvesebb foglalkozásom; és 1870. óta a magy. tud. akadémia megbízása folytán magamat kizárólag e kutatásoknak szentelhetvén, e négy évet életem legérdekesbjei közé kell sorolnom.

És valóban csakis a hazaszeretet lángjától hevülő kutató bírja felfogni ama rendkívül kellemes érzést, melyet egy fontos történelmi emlék föltalálása ébreszt. Képzelmünkben eloszlik a ködfelhő, mely homályba borítja a multat; mintegy visszavarázsoltatunk a korba, melyet az igazság szövetnekének fényénél világosan látunk; látjuk és csaknem érintkezünk az alakokkal, melyek ama korban szereplének. Így bányásztam én' is a magyar emlékek nápolyi kincsaknáiban; és az örömon kívül, melyet ez érdekes munka nyújtott, fáradságom legszebb jutalmául tekintem a működéssel való megelégedést, melyet a t. Tört. Bizottság velem tudatni méltóztatott.

Jelen előadásomnak nem lehet czélja összeszetes jelentést adni sok évi nápolyi kutatásaim eredményéről, a Nápoly könyvs levéltáraiban föllelt s a m. tud. akadémiának időközönként beküldött okmányok,- krónikai s regestai kivonatokról, melyek közel öt századot karolnak át. Ez alkalommal a tisztelt osztály 1872. januári ülésében *Wenzel Gusztáv* akadémiai rendes tag által mély szakavatottsággal ismertetett anjoui regestákban lelt azon hungaricákat, számszerint mintegy 350 ok-

mányt, fogom ismertetni, melyek az Árpádkor utolsó saz anjou-kor első éveire deritenek világot.

Nem bocsátkozhatván egyes okmányok szószzerinti idézésébe, vagy egyes — bár mélyebb tanulmányra méltó — tények bővebb tárgyalásába, egyedüli czéлом azon kevésbbé ismert, vagy egészen ismeretlen nevezetesebb történelmi eseményeket világítani meg, melyek az általam fölfedezett okmányokban megerősítésöket lelik. Mindenek előtt ama fontos történelmi tényen kezdem, mely az Arpádháznak az Anjou-házzal való egyesítését vonta maga után, ugyanis: az V. István magyar és I. Károly nápolyi királyok közt kötött baráti s családi szövetségen, melynek a két király gyermekei közti kettős házasság és ennek folytán a magyar anjou-ház megalapítása lön következménye.

Ki kezdeményezte e nagy horderejű szövetség tárgyalását?

A magyar, vagy a nápolyi király? nem lehet egész határozottsággal megállapítani, mert habár az anjoui regesták-ból világosan kiderül az, hogy az első lépés magyar részről történt: igen valószínű, hogy ezt megelőzőleg a nápolyi udvar részéről is tétettek volt már lépések, ez utóbbinak érdekében állván a már kihalófélben levő Árpádház birodalmait saját házának szerezni meg, mely lépések nyoma tán a regesták hiányos volta miatt nem található.

Az anjoui regesták után indulva, az események folyama a következőképen áll előttünk:

1269. júniusban Apuliában két magyar követtel: Dorsonos és János szerzetesekkel találkozunk. Az akkor Lucera alatt táborozott Károly nápolyi király 1269. június 23-iki parancslevelében meghagyja apuliai helytartójának, hogy ama követeket és kíséretöket — *honorifice sicut decet* — mint dannel lássa el és maga elé kísértesse. Az ekkor megindított alkudozások vethették meg alapját ama fontos szövetségnek; — mert ugyanaz év szeptemberében ismét két magyar követet János prépostot és Zárai Mihályt találjuk Barlettában kik az V. István által ekkor tán már elfogadott szerződés alkalmasint magukkal hozták, mert csak néhány nappal ezután, u. m. 1269. szept. 13-án kelt Károly nápolyi király le-

vele a sz. székhez, melyben már mint befejezett tényt jelen ti, miszerint *ad honorem Dei et Sancte Romane Ecclesie et totius fidei Christiane fecimus et facta intendimus matrimonia et alia certa pacta cum magnifico domino Stephano Illustri Rege Vngarie contra omnes Theotonicos et Theotonic adherentes et contra omnes existentes extra fidem ecclesie* stb. s ez egyezményeknek a szent szék általi megerősítettét kéri. Egy nappal később azaz 1269. szeptember 14-én kelt Bernát cassinói apát, báró Curbano Aurél s Broglio Bernát a nápolyi király teljhatalmú követjeinek a Fejér codexben is ismertetett nyílt fölhatalmazó levele is, melyben nevezett követek ezen a németek s a kereszténység valamennyi ellensége ellen kötött szövetségi szerződésnek jogerejű végeláírására fölhatalmaztatnak. A Károly salernói herceg s Mária V. István leánya, valamint a László — később IV. vagyis Kun László s Isabella vagyis Erzsébet nápolyi királyleány közt kötött kettős házasságról számos okmányt találtam az anjoui regestákban, s különösen Izabellának Magyarhonba s Máriának Nápolyba való szállíttatása, nevezetesen a hajók fölszerelése iránt tett intézkedések művelődés-történelmi szempontból is birnak érdekl.

V. István halálának hírére Károly nápolyi király 1272. szept. 5-ki kelettel vigasztaló levelet ír Magyarország nagyjaihoz, tanácsát és segélyét ajánlván föl veje becsülete s az ország békéje érdekében. Hasonló levelet intéz a kún főnökökhöz: *Magnifico Viro Albret et aliis nobilibus Cumanis dilectis amicis* — kiknek fényes ígéretek tesz, ha László iránti hűségökben továbbra is szilárdan megmaradnak.

Ipja följánlott segélyét Kun László nem késett igénybe venni. 1273. jul. 22-én Károly követet küld Magyarország nagyjaihoz: *Vniuersis Ecclesiarum prelatibus, Comitibus, Baronibus aliisque Nobilibus per Regnum Vngarie constitutis*, hogy veje s leánya becsületét érdeklő ügyekben — *pro quibusdam negotiis ad honorem carissimorum filiorum nostrorum domini Ladislai Regis et Ysabelle Regine Vngarie spectantibus* — nekik üzenetet vigyen; s e követ — ki alkalmasint közbenjáró szerepet játszott László magyar király s az elégedetlen pártok között — csak egy év mulva, 1274. jun. 25-én

tér vissza Nápolyba egy bizonyos Martinus dictus Alamannus társaságában. — E közben több magyar s cseh követ érkezik Károly nápolyi királyhoz és e követségek eredményeül az anjoui regesták egy nevezetes tényt derítenek föl: I. Károly nápolyi királynak közbenjárását ugyanis Kun László és Ottokár és a mint később látni fogjuk: Kun László s az elégedetlen magyar pártok közt is — 1276. ápril 22-én ugyanis Károly Rómából, hol ekkor tartózkodék, követeket küld a magyar s cseh királyokhoz a köztök megkötendő béke tárgyalása végett, mely tárgyalások csak öt hónap mulva vezetnek kedvező eredményre, a midőn is, — t. i. 1276. szept. 14-én — újabb s teljhatalmú követeit küldi Károly a kitűzött helyre a békekötés végmegállapítása s aláírása végett, ő maga, mint nyílt fölhatalmazó levelében mondja, személyesen meg nem jelenhetvén. E teljhatalmu követek elindulását több héttel megelőzőleg, azaz ugyanaz év augusztusában mintegy tüntetéskép Ottokár ellen egy bizonyos Bourson Jakab vezérlete alatt két nagyobb s két kisebb hajóval segélysereg indul Apuliából Magyarhonba — mely expeditio 12 általam teljesen lemásolt okmányban van leírva. Egy év mulva, azaz 1277. júniusában ismét látunk Károlynál Venosában egy cseh követet, bizonyos János mestert, ki Károly követe társaságában indul vissza László magyar királyhoz; — és az expeditio — melyről fentebb szó van, s melynek Magyarhonban léte alatt számos követ érkezik Károlyhoz részint László királytól, részint a magyar főuraktól, különösen a brebiri gróftól, kiket Károly kedvezményekben is részesít, amaz expeditio csak két év mulva, azaz 1278-ban tér vissza Nápolyba, s hogy a cseh Ottokár elleni tüntetés nem vala egyedüli célja, kiderül onnét, hogy magyar kezeseket hoz magával, kik egy helyütt mint: *Stephanus filius Stephani cum duobus servientibus et quatuor vallietis*, máshelyütt mint: *pueri obsides hungari quos Jacobus de Bursono nuper de Hungaria secum duxit*, vannak említve, s kik Trani várában lőnek szoros őrizet alatt elzárva. E tény azt bizonyítja, miszerint a magyar nemzet vagy valamely párt részéről kötelezettségek lőnek elvállalva a közbenjáró nápolyi király irányában, mely kötelezettségek teljesítésének biztosí-

tékaul kezesek nyujtattak; bizonyítja egyszóval, hogy Kun László szomorú emlékü uralkodása alatt Károly nápolyi király jelentékeny befolyást gyakorolt Magyarországra ügyeibe.

Élénk összeköttetésben állott már ekkor az anyahazával Mária salerno hercegnő, Kun László nővére, kiről alább bővebben szólandok. Udvara tisztviselői közt több magyar volt, mint Perroctus Vngarus, Máriának summai helytartója, egy bizonyos *Camusia Heve* magyar kisasszony, ki Mária gyermekei mellett volt alkalmazva *Camusia heve domicella hungara in comitiua infantium principis Caroli, Dominicus Vngarus scutifer Marie* s György mester, kit később mint *Martell* Károly titkárát találunk.

Kun László halálának hírére Sánta Károly, már ekkor nápolyi király s neje Mária 1290. szept. 11-én követeket küldenek Magyarhonba, hogy örökösödési jogukat a magyar koronához kijelentve, a nép hűségi fogadalmát átvegyék: *petendum requirendum et recipiendum nomine et pro parte nostra homagia et sacramenta fidelitatis ab hominibus Regni hungarie cum per obitum Regis Ladislai Regnum ipsum ad nos sit rationabiliter devolutum*. Mária ekkor fölveszi a magyar királynői czimet is.

III. Endre magyar király trónraléptének hírét vevén II. vagyis Sánta Károly nápolyi király fölindultan ír 1291. ápril 21-én a magyar főuraknak s egyháznagyoknak; — *non sine grandi admiratione accepisse, quod mortuo Ladislao sororo nostro quidam Andreatius de Venetia Regnum Hungarie ad Reginam Consortem nostram carissimam spectantem occupavit* — és ellentállásra buzdítja őket a trónbitorló ellen. Az ez alkalommal Magyarhonba menesztett számos követek közt találkozunk legelőször egy *Drughetti* Jánossal, a későbbi híres Druget család őseivel, kit Mária küld be; néhány évvel később egy Druget Miklóst látunk *Martell* Károly gyermekei mellé rendelve — *Nicolaus Drugetti miles deputatus ad servitiu liberorum Caroli Regis Vngarie*.

1292-ben Mária, fia *Martell* Károly javára lemond a magyar koronához való jogáról, s erről egy külön levélben értesíti Magyarországra nagyjait.

Ekkor lép előtérbe a fiatal *Martell* Károly, ki a maga

részéről szintén küld teljhatalmu követeket Magyarhonba. Martell Károlynak több reánk nézve érdekes diplomáját különösen adományleveleket találhatni az anjoui regestákban; a többi közt János mester Henrik bán fia különféle kedvezményeken kívül Sopron s Vas megyéket kapja — habár valószínűleg csak papiron. Ugyanez több másokkal együtt jogot nyer hadat viselhetni *Endre s követői* ellen: *offendendi et dampnificandi Inuasorem Regni Hungarie eiusque fautores*; — számos kedvezményekben részesülnek a brebiri grófok, Pál a horvát bánságot nyeri stb.

1293. elején Martell Károlynak egy helytartója, sereg élén indul Magyarhonba. II. Károly nápolyi király ugyanis következőleg ír Nizzából 1293. január 25-ki kelettel: *Hugoni dicto Russo de suliaco etc. de consilio deliberato provisum est, quod tu in cuius industria et strenuitate persone specialem habemus fiduciam pro Karolo primogenito nostro dei gratia Rege Vngarie ad dictum Regnum Vngarie Capitaneus cum decenti armigerorum exercitu munitus accedas s a Martell Károlylyal egyetértésben történendő intézkedések megtétele végett két megbízottját küldi Nápolyba. — Nemsokára Martell Károly is készül Magyarhonba s e végre magyar diszruhákat is kér atyjától, ki is megengedi, hogy azokat a cartellamaria kinestárból magának kivehesse: *quod de Thesauro nostro castris saluatoris ad mare de Neapoli possitis sumere res subscriptas tantum et non plures, scilicet Vestem Vnam de samito rubeo laboratam auro traceo ad diuersa opera ornatam pelle vtrie ad modum Vngaricum* (Jele hogy már akkor is létezett magyar ruha) — *ac etiam unam aliam vestem de samito albo laboratam auro traceo ad diuersa opera licentiam vobis tenore presentium impertimur.* — Martell Károly Magyarhonba utaztáról azonban egy okmány sem szól, a helyett atyja távollétében mint királyi helytartót találjuk őt Nápolyban, míg anyja Mária, Provence, Avignon s Forcalquier francia tartományokban viszi a kormányt.*

1294-ben II. Károly s fia Martell Károly meghívására több horvát s dalmátországi főúr érkezik Nápolyba, s ugyan ez évben követek küldetnek Toscana s Lombardiába a magyar ügyek előmozdítása érdekében kölcsönt venni fel: *ad*

recipiendum mutuum pro Hungaria, másutt: ad recipiendum pecuniam in subsidium Regni Hungarie.

1295-ben II. Károly nápolyi király 1300 unczia aranyat küld segélyképen a még magyar földön tartózkodó nővére Izabella vagyis Erzsébet magyar özvegy királynő számára, megengedvén egyszersmind hogy azon esetre, ha elhátározná magát Nápolyba térni vissza, itt 1000 unczia arany kölcsönt vehessen föl. A királynő csak 1298 őszén tér vissza s a *Sancti Petri ad Castellum* — a jelenlegi *Castel del Novo* — nevű várban volt zárdába visszavonulva, 1303. novemberében zárja be izgalomteljes életét. Ugyane zárdában találjuk Erzsébetet is V. István második leányát, ki itthon a nyulak szigetén apáczáskodott, s kiről történelmünk fölemlíti, hogy Ágnes mostoha anyjával együtt kivándorolt a hazából. Erzsébet 1300 nyarában érkezett Nápolyba, hol évi 30 unczia aranyat húzott királyi sógorától, ki egyszersmind különféle adósságait is kifizeté. Halála ugyanitt 1304-ben következik be.

1296-ban hal meg Martell Károly — némely olasz krónikus szerint mérgezés következtében. Róbert ugyanis, a nevezettnek másodszülött fivére, hogy magának a nápolyi koronát biztosithassa, egy barát által ostya segélyével őt megmérgeztette volna.

Martell Károly halála után Károly s Mária még erélyesebben folytatják megkezdett munkájukat, hogy a magyar koronát most már unokájuk Róbert Károly számára szerezzék meg. Magyarországból is számos főúr érkezik Nápolyba, s a két országok közti élénk közlekedés fönntartása végett *Prudentius de Barolo* küldetik ki két kisebb hajóval Brebiri György parancsainak vettetésén alá: *ad eundum et redeundum de partibus Hungarie pro seruitijs Georgii Comitis draguriensis.* Ugyanezen György ur ajánló levéllel is elláttatik a Velencei köztársasághoz.

1298-ban *Petrus de Sur* — másutt *Suria* és *Petrus Pilectus* — vezérlete alatt egy nagyobb s több kisebb hajóval expeditio indul Magyarhonba, s ekkor már Robert Károly beemenetelére is tétetnek előkészületek. Már 1299-ben II. Károly nápolyi király levelet ír Robert Károly unokájának hogy egy ugynevezett *Parui passus* — másutt *petit pas* —

vitéznek adományozzon Magyarhonban egy bizonyos terület földet *quod provideat in sexaginta marchatas terre in Hungaria*; — és 1300 tavaszán több tagból álló magyar követtség érkezik Nápolyba, mely úgy látszik Róbert Károlyt hívja az országba. E követtség, mely Nápolyból azonnal Rómába indult a sz. székhez, a következő tagokból állott: *Frater Gregorius Vicarius Dalmatinus et duo socii eiusdem ordinis heremitarum, lector strigoniensis et frater Jacobus prior curmodensis eiusdem ordinis, — nuncii prelatorum et baronum hungarie.* — Ezeket kíséri Rómába Isabella Kun László özvegyének káplánja Jakab mester.

Egy hónappal e követtség megérkezte után Károly nápoly király már így ír Magyarországnagyjaihoz: *Ecce transmittimus vobis desideratum et postulatum puerum nepotem nostrum Carolum. Mittimus illuc cum dicto nepote nostro fratrem Petrum priorem de Kassa cui fidem adhibere rogamus.* Fogadják tisztelettel a gyermeket — folytatja tovább Károly — s engedelmeskedjenek neki mint leendő királyuknak. — Nehány nappal később azaz 1300 május 6-án bizonyos Odo de Romania várnagynak neveztetik ki ama szlavoniai várba, hová Róbert Károly szállandó volt.

Ugyan e hó folyamában több adománylevél s kitüntetés találtatik azon magyar főurak javára, kik Róbert Károly pártjához vagy kíséretéhez csatlakoztak, s nevezetesen Frangepánnak a vegliai grófnak ígéretet tesz a nápolyi király, hogy azon esetre, ha Nápolyba jó s unokája kíséretében részt vesz, megfogja erősíttetni, ez utóbbi által, akkor birt javait: *faciemus tibi per patens privilegium nepotis nostri confirmari possessiones quas nunc tenes.* — A királyi expeditio augusztus elején indult meg Apuliából, a midőn ugyanis a nápolyi király meghagyja az apuliai parthatóságnak, hogy Domuald szlavoniai grófnak engedjen kiszállítani a kikötőből *»salmas frumenti mille pro fodro gentis et aliis necessitatibus Caroli Roberti ad partes Hungarie nunc transfretari debentis.* Az expeditio 3 nagyobb s több kisebb hajóból állott, — a kíséret fényes volt — az ifju király udvarmestereiül *Nicolaus de Luparia, Nicolaus caraculus* és a már főntemlitett *petrus petitti passus,* — kincstárnokául *Johannes de Anapiis*

vannak megnevezve, a tengeri fővezénylet *Maraldicius protho ntinus Melfice* kezében volt. A magyar kíséretből a már említett Domuald grófn — Pál bán helyettesén kívül — *Comes Georgius de Slavonia, Frater Petrus abbas de sch. vonia, Gregorius de Osnaar* stb. említetnek. — Ez expeditiot illetleg 25 okmány szolgáltat adatokat.

Szlavoniába érvén Róbert Károly több ízben segélyeztetik — különösen élelmi szerekkel nagyatyja a nápolyi király részéről — ajándékokat kapnak a brebiri grófok, nevezetesen Pál bán évi 100 unczia aranyat kap Sánta Károlytól *pro seruitijs prestitis in prosecutione negtj Regni Hungarie.*

1307-ben Mária királynő is készül Magyarhonba, s e végre engedélyt nyer férjétől kölesönt vehetni föl; ez utazási, terv foganatosításáról azonban egy okmány sem szólván valószínű, hogy az férjének közbejött halála miatt meghiusult.

Nem tartom érdektelennek megemlékezni itt néhány szóval ez árpádházi királynőről, kit valamennyi nápolyi történész, mint általánosán ünnepelt és kedvelt fejedelemmöt, a legnagyobb tisztelettel említ. *Donna di animo virile* — így ír róla Minieri Riccio — *sostenne con coraggio e virtu tutte le sventure durante la perigionia del marito* *). — 1290-ben férje után indult Narbonneba, s 1291-ben ő kormányozta férje nevében a nápolyi anjou-ház francia tartományait. Az anyahaza iránt hő vonzalommal viseltetik. Környezetében, mint már említém, többen voltak magyarok, s jöszivőségének híre magyar tanulókat is vonzhatott e távol országba. Találkozunk ugyanis egy bizonyos Miklós apát aradi préposttal, ki Nápolyban egyházjogot hallgatott: *Nicolaus Abbas prepositus aradiensis studens Neapoli in iure canonico*: e prépost megbetegedvén nagylelkűen segélyeztetik Mária királynő által, s erről eredeti nyugtái is léteznek az anjoui fasciculusok közt 1291. aug. s szeptemberből. — Ez időben egy magyar bírót is találunk Nápoly környékén: *Petrus Vngarus de Nuseria iudex in ciuitate surrenti.*

Nápolyban Mária több jelentékeny alapítvánnyal örökíté meg nevét, nevezetesen fölépítteté az 1292-ben földrengés következtében romokba dőlt *Donna Regina* zárdát s temp-

*) Geneologia di Carlo I. Napoli 1857.

lomot, hol ama kor egyik legbecsesebb műemlékét képező sirboltban — melyről a nápolyi magyar műemlékekről írt külön jelentésomban bővebben szölok — nyugosznak hamvai is. Mária uralkodása alatt épült az új érseki székes egyház, vagyis Sz. Januarius temploma, melynek főbejárátát, valamint a nevezett zárdá helyiségeit is, magyar czimerek díszítik. E zárdában fontossággal bírnak reánk nézve még a magyar sz. Erzsébet II. Endre leánya életének főmozzanatait ábrázoló falfestmények, melyekről föntérintett jelentésemből vett következő kivonatot vagyok bátor fölolvadni: Sz. Erzsébet élete öt nagy képesoportozatban van elének állítva.

Az első kissé rongált állapotban levő kép Erzsébetnek, az akkor még csak 4 éves gyermeknek a thüringiai gróf eisenachi kastélyába való bevonulását ábrázolja, hol mint tudjuk a 11 éves Lajos grófnak vala eljegyezve.

A második képen a már uralkodó s 20 éves Lajos grófnak az akkor 13 éves Erzsébettel való egybekelési ünnepélye van előtűntetve 1220-ból. A wartburgi kastély egy nagy teremében vagyunk, hol Hessen s Thüringia nagyjait látjuk egybegyűlve; egy szerény külsejű de gazdagon öltözött gyermekben ismerünk Erzsébetre; dicskörtől ragyogó fején királyi korona díszlik; kezét egy ifjunak nyújtja, kinek fején nincs korona, s ki gyűrűt illeszt ujjára. Gyönyörű egy barát alakja, ki az ifju párra áldását adja; — az ívek alatt jobbról egy király ül trónon, egyik kezében királyi pálczát, a másikon almát tartva; — mellette egy nemes tartású hölgy áll; — amaz II. Endre magyar király, emez Zsófia thüringiai özvegy grófnő, ki nem levén királynő, állva ábrázoltatik. Zeneszék nagy száma s néptömeg töltik be a nagyszerű terem többi helyiségeit. — Ugyane kép felső keretében kiáltó ellentétkép vannak előadva — bár igen kis arányokban — a csakhamar özvegyen maradt Erzsébet viszontagságai: a mint 1228-ban a csatatéren elhullt férje-rokonai által Wartburgból elűzetvén, Eisenach felé halad, Hermann fiacskájával ölében, — szegényen s elhagyatottan — csupán két nőcseléd által követve, kik három leánykáját viszik utána, — majd a legvégső nyomorban látjuk őt disznóólba rejtőzve — szigoruan meg levén tiltva, őt bárkinek is a házába fogadnia.

A harmadik képen egy zárdában találjuk Erzsébetet, szegényesen öltözve, dicskörrrel feje körül, a mint magát egy apácza lábaihoz veti, ki vékony pálczával érinti fejét. Ez apácza Matild kicingeni apátnő Erzsébet nagynénje (Gertrud magyar királynő nővére), ki mint tudva van, Erzsébetet oltalmába vette.

A 4-ik képen több, Erzsébet jótékonyágát, alázatosságát s egyéb erényeit ábrázoló jelenetek vannak előtűntetve. — Az 5-ik végre Erzsébet halálát ábrázolja, hol az alakok közt Egibert bambergi püspök, Erzsébet nagybátyja látható.

Ime rövid ismertetése ez 1320. körül ismeretlen szerző által készült nagybecsű falfestményeknek, melyek egy jelenleg esküdtszéki helyiségül szolgáló terem falát borítván el, csakis az őszi törvénykezési szünidő alatt volnának közelebb tanulmányozhatók, vagy tán lefényképeztetetők.

Mária férje halála után nemsokára az általa épített zárdába vonul vissza, hol 1325-ben mintegy 70 éves korában végzi be dicső élete pályáját — *Fu compianta da tutti i miseri* — mondja egy olasz író — *che in lei perdettero la madre e la benefattrice.*

14 gyermeket hagyott hátra, köztök 2 királyt, Róbertet s Martell Károlyt s egy szentet: Lajost a toulousi püspököt.

Róbert nápolyi király trónraléptével, a két ország közti viszonyok nem vesztettek eddigi élénkségökből. Az, hogy Róbert Károly a salerno herczegsége jogigényeket támasztott vagy a két udvar közt a legkisebb feszültség létezett volna, nem derül ki az anjoui registákból. Csak 1311-ben volt egy kissé élénk szóváltás Róbert nápolyi király s — a mi különös — közvetlenül Pál tengeri bán közt, a dalmát kalózok által az apuliai partokon elkövetett károk miatt. Mint az általam teljesen lemásolt okmányból kiderül, Apulia polgárai adót fizettek a brebiri grófnak Pál s György uraknak, csak hogy a kalózok sarcolásaitól megmeneküljenek. Róbert komolyan felkéri Pál bánt, hogy ezentul többé meg ne adóztassa az ő alattvalóit, s hogy különösen a kalóz alattvalói által (a subditis vestris piraticam exercentibus pravitatem) Ortona városán tett károkat 2 hét alatt téríttesse meg. A Magyar-

homból érkezett követek különben még mindig gazdagon megjutalmazva térnek vissza, ilyenek voltak: *Ladislaus Confessor Regis Vngarie et Johannes Cantor ecclesie vaciensis Cappellanus eiusdem Regis, Comes Moaltus de Hungaria, Georgius de Sclauonia, Nicolaus de Sems frater Vitus episcopus nitriensis* stb. Róbert különféle ajándékokat — leginkább fegyvereket — s a mi különös, egyszer egy szamarat is küld *somerium*, — a nápolyi somaro után *unum ad bardam* — öcscsének Róbert Károlynak.

A két udvar közti jó egyetértést bizonyítja továbbá azon tény is, miszerint a történelmünkben említett ál Endrét, ki mint tudva van, magát a még 1277-ben meghalt Endre vezérnek, Kun László fivérének adta ki, s állítólag Lengyelhonban veszett volna el, Róbert nápolyi király a majorki király által, ki e kalandort fogva tartotta, kiszolgáltatta magának s summai várában záratta el, honnét alig hihető, hogy többé kiszabadulhatott vala.

Meghalván egyetlen fia s örököse Károly, Róbert király — némely olasz krónikus szerint — lelkiismerete fordulásaitól gyötörtetve Martell Károlynak általa történt megmérgeztetése miatt, unokáját Johannát s evvel a nápolyi trónt Endrénak, Róbert Károly kisebbik fiának ajánlja oda, míg mások szerint János pápa közbenjárására történt meg e végzet-szerű házasság. Annyi bizonyos, hogy 1331-ben, mely évről van keltezve János pápának a Fejér codexben (VIII. 3. f. 538) közölt ama levele is, melyben fölhívja Róbertet, hogy Róbert Károlynak a salerno herczegséget adja vissza, — 1331-ben mondom, Nápolyban már fényes előkészületek tétetnek Róbert Károly s fia Endre fogadtatására, átszállításukra hat gálya szereltetvén föl, mi a kincstári kiadások közt jelölt következő adatból derül ki: *pro pretio cannarum* (canna nápolyi mérték, körülbelül 3 magyar rőf) *quadraginta staminee* *) *colorum Rubei albi et celestis, de quibus facte sunt banderie sex ad arma Domini Regis Vngarie nepotis Regii quas Dominus Rex misit ad partes Apulie ad opus Galearum sex noviter armandarum* stb. — MASHelyütt

*) Du Cange szerint vastag gyapjuszövet »qua monachi quidam vice cilicii utebantur.«

le van írva a sátor, mely Róbert Károly számára készítettett, valamint a beszerzett, a királyi vendég s kísérete által később elfogyasztott élelmi szerek is. Királyunk csak 1333. júniusában érkezett Nápolyba, honnét hat havi tartózkodás után tért vissza Magyarhonba, hátra hagyván kis fiát Endrét magyar dajkájával, Isoldával s magyar kíséretével. Itt voltak a többi közt *Domina Margarita, domina Isabella* és *Domina Helena domicelle Vngare servitricis ducis Andree; Stephanus Vngarus Nicolaus filius Jule, Stephanus Sueth, Farcasius, Jacobus, Picolaus et Lancelloetus Vngari vallicti, Stephanelus filius nutricis* stb.

1337-ben Nápolyban járt a budai prépost, később Róbert Károly orvosa (cirurgicus Regis Hungarie); mindketten megajándékozva hagyják el a nápolyi udvart.

A házassági ünnepély Endre s Johanna közt 1342-ben tartatik meg, a midőn ugyanis a herezegi pár elérte azon kort, melyben az erre vonatkozó s igen érdekes királyi edictum szavai szerint: *intelliguntur etate competentius suffragante permissi amplexus in connubiis quos sacramentalis coniugii impariter sincerius sublimiusque honestas admittit, pro qua in persona ecclesie de Christo sponso in canticis decantatur Levatus sub capite uno et dextera illius amplexabitur me.*

Felolvasásomban chronologicus rendben haladván, nem hagyhatok itt érintetlenül egy, Johanna által kiállított műtörténelmi nevezetességű okmányt, mely 1343. május 6-án kelt s melyben egy Erzsébet magyar anyakirálynő által a marseillesi sz. Lajos templomnak tett s Magyarhonból már több évvel ezelőtt a nápolyi ndvar közvetítése által rendeltetése helyére küldött, de még ekkoráig oda nem érkezett jelentékeny ajándék, mely Magyarhonban készült, ekkép van leírva: *subscripta bona et jocalia missa olim per Inclitam dominam Reginam Vngarie Domine Regine Sanctie matri nostre transmitenda per Eam ad Ecclesiam sancti Ludovici de massilia videlicet Calix unus magni ponderis de auro puro crux una cum lapidibus preciosis de argento ampulle duo de argento — candelabra de argento, duo et omnia deaurata, duo*

panni preciosi et unum frontale — capella completa una planeta dalmanica tunica et unum pluviale amictus albe stole cortine et omnia multum pulchra.

Néhány hóval Endre esküvője után meghal Róbert király — ígérete ellenére a kormányt neje Sanctia, d'Artois Károly s más kettőnek gyámsága alatt Johannára bízván; később a pápától kiküldött Aymerik bíbornok volt Johanna gyámja. Giannone nagynevű nápolyi történész azt állítja ugyan*), hogy ez utóbbinak semmi befolyása nem volt, mert Róbert barát (Fra Roberto) mindent maga kormányzott a maga magyarjaival; de ez állítás fényesen meg van czáfolva az anjoui regestákban levő 1343—44-beli okmányok által, melyek kivétel nélkül vagy Johanna vagy Aymerik intestatiojával ellátvák, amaz mindig a gyám beleegyezésével — *de consensu et beneplacito Reuerendi in Christo patris* stb. — emez függetlenül adván ki rendeleteit. Endre király által intestált okmány sehol sem fordul elő, sőt annyira ment alárendelt helyzete, hogy neje engedélye nélkül szolgát sem fogadhatott maga mellé, s mint ama korbeli krónikus Gravina is mondja: *vix posset sine licentia Reginae unam facere sibi Robbam.*

Endrének eme súlyos helyzete s a megkoronáztatását gátló cselszövények hírére, mint tudva van, Erzsébet anyakirálynő is Nápolyba jött. Magyarhonba visszatérése az anjoui regestákban 1344. márczius elejére van jelölve.

Az ekkor folyt diplomatiái alkudozások a magyar udvar s a sz. szék közt, valamint a szerencsétlen Endre meggyilkoltatása s az azt megelőzőtt ármánykodások sokkal hívebb s élénkebb színekkel festvék fényes nevű történészünk — ez osztály nagyérdemű elnökének — mesteri ecsetje* által, hogysem azoknak leírásába bocsátkozni illetéktelen tollammal merészkedhetném. Itt csak azon tényt kívánom feltüntetni, miszerint az Endre ellen elkövetett ocsmány merénylet az egész országban, de különösen Nápolyban s Salernóban mélyen föllázítá a kedélyeket; — és midőn fegyveres népcsoportok — a királyi palotát megrohanva s magát Johannát fe-

*) Storia di Napol. Vol. V. libr. XVII.

nyegelve, a gyilkosok kiszolgáltatását követelék, a gyilkosság főokozói: Valois Katalin s Johanna férfi rokonai, hogy személyeikről a gyanút elhárítsák, maguk állottak élére a népmozgalomnak, fölládozván az eszközeikül szolgált czinkosokat. E tény Johannának egy 1346. márczius 18-án kelt bocsánatleveléből derül ki, melyben a nápolyi néplázadás is körülményesen leiratik, melyet teljes másolatban volt szerencsém közölni.

S mily borzasztón lakoltak e kivétel nélkül magas rangu bünösök — Raimundus de Cathania miles hospitii senescallus, Sassus, de Dinisiaco Terlity comes ac Regni Sicilie marescallus, Robertus de Cabannis comes Eboli magnus Regni Sicilie senescallus, Fratres de Lagouissa, Nicolaus de Milacrano hostiarius, Philippa de Cathania magistra mulier nobilis sanctia de Cabannis, kit Johanna socia et familiaris nostra-nak nevez, — nem szólván a többiek későbbi bünhődéséről, mint bosszulta meg magát Nápoly népszerű fju királya gyilkosain, elmondja nekünk Gravina, akkori krónikus, ki azoknak kivégeztetését ekkép írja le:

Eece ducuntur ad vindictam damnati praefati, et carnifices cum tenaliis igneis carnem eorum absque misericordia saepe mordentes, et alii corpora eorum funibus verberantes, per unamquamque Rugam Neapditane civitatis ducuntur singulis clamantibus: sic decet proditores singulos vestros pares simili et pessima poena plecti. Aliqui exspuebant eis in facie, alii lapidibus eos coedebant. — Dum igitur pervenirent ad locum, quo ignis erat paratus, licet in eorum corporibus caro modica superesset morsibus tenaliarum ignearum, Dominus Robertus paulo ante emiserat spiritum, Terlicij autem comes vivus adhuc erat. Tolluntur itaque de correctis, et igni apponuntur — etiam et ii qui frustati fuerunt. Et dum ponentur ad ignem tantus inibi concurrat populus civitatis visurus vindictam, quod omnes furioso animo corpora eorum viva et mortua tollentes, gladiis incidebant, velut ligna, et proiciebant ad ignem, et multi quidem artifices de ossibus eorum accipientes, aliqui taxillos, aliqui manicas cultellorum fecerunt ad rei memoriam sempiternam.